

Володимир Марчук

НАЦИОНАЛЬНИЙ СКЛАД МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.

У статті на основі матеріалів перепису 1921 р. проаналізовано структуру та національний склад міських поселень Західної Волині.

***Ключові слова:** Західна Волинь, місто, містечко, поляки, євреї, українці, перепис 1921 р.*

Владимир Марчук

НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ ГОРОДСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ ЗАПАДНОЙ ВОЛЫНИ В НАЧАЛЕ 1920-Х ГГ.

В статье на основе материалов переписи 1921 г. проанализирована структура и национальный состав городских поселений Западной Волыни.

***Ключевые слова:** Западная Волынь, город, городок, поляки, евреи, украинцы, перепись 1921 г.*

Volodymyr Marchuk

NATIONAL STRUCTURE URBAN SETTLEMENTS OF WESTERN VOLYN IN THE EARLY 1920S.

The article on the basis of Census 1921 analyzes the structure and ethnic composition of urban settlements in Western Volyn.

***Key words:** Western Volyn, city, town, Polish, Jewish, Ukrainian, Census 1921.*

В сучасній історичній науці все більшої актуальності набувають дослідження історичного минулого різних регіонів нашої держави, а також тих етносів, які здавна населяли ці землі та впливали на їх економічний та культурний розвиток. Досить актуальним у наш час є вивчення етнічної історії Західної Волині. Незважаючи на велику кількість публікацій з даної проблематики, проте окремі аспекти ще не знайшли достатнього відображення на сторінках як вітчизняної, так і зарубіжної історіографії.

Помітний внесок у вивчення етнічної та територіальної структури населення Західної Волині в міжвоєнний період здійснили

С. Кічий [3], В. Колесник [4], В. Кубійович [5], М. Кучерепа [6], В. Литвинюк [7], С. Макарчук [8], А. Свинчук [9], В. Менджецький [15] та інші автори. Проте міські поселення Західної Волині у 1921-1939 рр., ще не були предметом спеціального вивчення у історичній науці.

Метою цієї публікації є проведення комплексного аналізу національного складу міських поселень Західної Волині на поч. 1920-х рр.

У польській та українській історіографії використовуються два підходи до аналізу етнічного складу населення. Перший підхід за основну ознаку етнічної приналежності бере мову, він поширений у польській історіографії. Другий підхід основною ознакою етнічної приналежності запроваджує віросповідання. Він переважає в українській історіографії. Враховуючи це, пропонуємо для встановлення національної структури населення міських поселень Західної Волині використовувати комбінацію даних за віросповіданням та мовою.

Після завершення радянсько-польської війни 1920 р., під час якої на початку серпня Червона армія дійшла до східних воріт Варшави, але вже за два тижні поляки перейшли в контрнаступ. Політична доля західноукраїнських земель стала визначатися не лише не на користь української державності, але і не на користь Української СРР.

За результатами переговорів між Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою і Українською СРР з одного боку, і Польщею, з іншого, 12 жовтня 1920 р. у Ризі було підписано радянсько-польське перемир'я, а 18 березня 1921 р. – Ризький мирний договір. Згідно з яким радянська сторона визнавала за Польщею входження в її межі західнобілоруських земель до рік Двіни і Березини та західноукраїнських у районі Полісся лінією в кільканадцяти кілометрах східніше м. Рокитного, впритул східніше м. Корця, так само – м. Острога, в кількох кілометрах східніше м. Шумська, м. Ланівець на Волині [2, с. 619-621].

Ще до радянсько-польської війни 1920 р. адміністративне керівництво так званими Східними землями здійснював Генеральний Комісар Східних земель і його канцелярія. Розпорядженням Генерального Комісара від 4 лютого 1919 р. встановлювався повітовий поділ Східних земель, на той час вже окупованих Польщею. 26 вересня 1919 р. був визначений гмінний поділ, що приблизно повторював волосний поділ періоду російського панування. Згідно з умовами Ризького договору 1921 р., територія Західної Воли-

ні входила до складу Волинського та Поліського воєводств. Так, до складу першого увійшли повіти довоєнної Волинської губернії Російської імперії: Дубенський, Луцький, Ковельський, Володимирський, Ровенський (приблизно 99% колишнього повіту), Кременецький (93%), Острозький (47%), Овруцький (10%), Новоград-Волинський (3%) [1, с. 176-177]. Після закінчення радянсько-польської війни з північних частин Луцького і Рівненського повітів був утворений Сарненський повіт, а з північної частини Ковельського – Камінь-Каширський. Два новоутворені повіти площею 8749 км² увійшли до Поліського воєводства. Крім того, до складу Пінського повіту входили українські гміни – Вичівка, Кухоцька Воля та Любешів. Тоді ж Володимирський повіт було поділено на три: Володимирський, Горохівський і Любомльський.

З 1921 р. на населені пункти Західної Волині були включені в нову територіально-адміністративну систему новоствореної Польської держави. Поділ території на воєводства, повіти та гміни передбачали зміну статусу багатьох поселень, а особливо містечок. В першу чергу польський уряд так і не зміг визначитися з правовим статусом містечок, і як наслідок не проводилася чітка межа між містечком і містом, при цьому відносив містечка переважно до міських поселень. Законодавча база, яка регламентувала правовий статус міст і містечок Західної Волині побачили світ ще в 1919 р. – постанова Генерального Комісара Східних земель від 27 червня 1919 р. – «Про міста» [16] і від 7 листопада 1919 р. «Про критерії поділу на міста і містечка» [17].

Головним критерієм який відрізняв місто від містечка став тільки кількісний показник – чисельність населення. Містечками називалися поселення, в яких проживало від 2000 до 4000 осіб. Понад 4000 осіб налічувало вже місто.

Найбільш повну картину кількості міських поселень Західної Волині подає Польський статистичний комітет у своєму «Показчику місцевостей Речі Посполитої» («Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej») в 15 томах, які побачили світ в період з 1923 по 1926 рр. В основу показника лягли результати перепису 1921 р. і включає інформацію про усі без винятку населені пункти та їх характер, кількість житлових і нежитлових приміщень поселення, кількість жителів відповідно до статі, віровизнання і національності.

Згідно наших підрахунків на території Західної Волині, яка входила до складу Волинського і Поліського воєводств нарахову-

валося 15 міст та 76 містечок, з перших лише Луцьк, Ковель та Рівне мало понад 20 тис. жителів.

Відповідно до класифікації білоруського урбаніста З.Шибекі, у відповідності до величини, містечка можна умовно поділити на чотири групи: містечка-села, малі, великі та крупні. Кількісна межа поміж цими групами залежить від відповідного хронологічного періоду. Для другої половини 19 – поч. 20 ст. він пропонує наступну чисельність: містечка-села (до 500 жителів), малі (від 500 до 2000), великі (від 2000 до 5000), крупні (більше 5000) [11, с.79].

Містечок, які б налічували понад 5000 мешканців, перепис 1921 р. не зафіксував. Більшість містечок були невеликими за кількістю жителів у поселенні, при цьому переважали малі та великі містечка. Так, з 76 містечок Волинського і Поліського воєводств містечок-сіл нараховувалося 13(17%), малих 40 (52,6%), великих 23 (30%).

Таблиця 1.
Національний склад містечок-сіл (до 500 жителів)

№ з/п	Назва населеного пункту	К-сть будинків	К-сть жителів	В тому числі чоловіків	В тому числі жінок	З них			
						Поляки /римо-католики	Українці /правосл. /греко-кат.	Євреї / іудеї	Інші н-сті
Володимирський повіт Волинського воєводства									
1.	Коритниця	51	355	172	183	321/26	34/50	-/279	–
2.	Милятин	56	366	188	178	53/15	242/267	71/82	–
Горохівський повіт Волинського воєводства									
3.	Киселин	88	458	209	249	88/91	244/267	94/94	26
Дубенський повіт Волинського воєводства									

4.	Верба	56	402	207	195	23/36	69/138	228/ 228	81
5.	Муравиця	64	376	190	186	34/34	175/175	167/ 167	–
Камінь-Каширський повіт Поліського воєводства									
6.	Велика Глуша	48	334	150	184	62/57	42/42	219/224	11
Ковельський повіт Волинського воєводства									
7.	Гулевичі	53	270	126	144	33/31	237/239	–	–
8.	Мельце	29	158	70	88	-/-	148/135	8/23	2
9.	Милян- вичі	143	436	218	218	-/-	430/345	6/91	–
10.	Несух- їж	86	469	215	254	30/21	4/13	435/ 435	–
11.	Янівка	47	247	122	125	-/-	245/245	2/2	–
Кременецький повіт Волинського воєводства									
12.	Катрин- бург	79	478	236	242	31/33	64/61	383/384	–
Пінський повіт Поліського воєводства									
13.	Любешів	63	339	150	189	6/6	-/-	17/17	316/ 316

Джерело: [16; 17]

Доволі цікаво виглядає національний склад містечок цього типу, адже у їх складі переважали або українці або євреї, лише незначну частку становили поляки, а в таких м-ах, як Мельце, Мияновичі та Янівка останні взагалі не проживали. Проте в переважній більшості містечка цієї групи були заселені представниками трьох націй – української, польської та єврейської. В окремих містечках проживали і представники інших національностей. Так, у Любешові абсолютну більшість становили білоруси (див. табл. 1.).

Основну більшість містечок становили дрібні з чисельністю жителів від 500 до 2000 жителів.

Таблиця 2.

Національний склад малих-містечок (від 500 до 2000 жителів)

	Назва на-селеного пункту	К-сть будинків	К-сть жителів	В тому числі чоловіків	В тому числі жінок	З них			
						Поляки / римо-католики	Українці / правосл.	Євреї / іудеї	Інші н-сті
Горохівський повіт Волинського воєводства									
1.	Друж-копіль	164	1121	531	590	150/152	189/190	779/779	3
2.	Локачі	255	1794	854	940	167/128	333/394	1270/1265	24
3.	Оздзю-тичі	143	1015	503	512	146/46	211/216	643/739	1
4.	Свиню-хи	242	1220	598	622	51/51	994/955	171/173	4
Дубенський повіт Волинського воєводства									
5.	Варко-вичі	134	1099	519	580	114/97	49/114	886/886	49
6.	Демидівка	74	611	294	317	6/7	3/10	592/592	8
7.	Козин	155	1021	494	527	440/14	539/482	27/525	15
8.	Лобачівка	172	842	413	429	44/36	785/760	13/45	-
9.	Михайлівка	127	893	413	480	18/24	8/12	857/857	10

10.	Мізоч	203	1247	597	650	279/203	167/199	747/ 845	54
11.	Млинів	185	1263	617	646	233/243	370/404	615/ 615	45
12.	Остро- жець	86	638	284	354	628/-	4/14	6/624	-
13.	Торго- виця	80	655	316	339	7/7	8/8	640/ 640	
Камінь-Каширський повіт Поліського воєводства									
14.	Камінь- Ка- ширськ	185	1265	659	606	316/188	425/457	517/ 617	7
Ковельський повіт Волинського воєводства									
15.	Городок	156	856	388	468	271/1	544/793	41/62	-
16.	Ліш- нівка	90	624	314	310	3/-	621/ 620	-/3	-
17.	Мель- ниця	170	899	438	461	21/21	2/2	871/ 871	5
18.	Нова Вижва	376	1973	991	982	21/19	1594/ 1596	358/ 358	-
19.	Озеря- ни	158	917	453	464	19/14	558/559	340/ 340	-
20.	Троя- нівка	112	647	313	334	-/-	435/435	212/ 212	-
21.	Ту- рійськ	232	1501	718	783	92/35	374/385	1033/ 1081	2
Кременецький повіт Волинського воєводства									
22.	Бережці	108	715	348	367	42/42	592/ 592	81/81	-
23.	Вишго- род	145	976	470	506	11/11	20/21	944/ 944	1
24.	Ланівці	111	726	362	364	185/55	42/42	497/ 629	2
25.	Рахма- нів	129	709	341	368	129/23	522/624	58/62	-
Любомльський повіт Волинського воєводства									
26.	Опалін	208	1226	603	623	439/198	354/512	433/ 516	-

Луцький повіт Волинського воєводства									
27.	Ківерці	79	824	391	433	252/201	309/381	207/ 215	56
28.	Сокуль	166	953	460	493	26/25	760/761	167/ 167	-
29.	Софі- ївка	224	1549	771	778	42/17	1/1	1505/ 1531	1
Острозький повіт Волинського воєводства									
30.	Меж- ирічі	276	1412	664	748	49/49	1164/ 1154	196/ 208	3
Пінський повіт Поліського воєводства									
31.	Погост- Заріч- ний	111	720	355	365	251/10	103/445	261/ 264	102
Рівненський повіт Волинського воєводства									
32.	Березне	281	1594	778	816	19/18	1557/ 1562	9/12	9
33.	Гоща	217	1337	646	691	14/12	549/552	772/ 772	1
34.	Дераж- не	82	701	333	368	62/62	15/15	624/ 624	-
35.	Клевань	149	1782	824	958	212/151	70/103	1474/ 1520	26
36.	Людвиг- піль	180	1239	570	669	86/94	165/229	916/ 916	72
37.	Олек- сандрія	272	1781	853	928	205/143	297/295	1228/ 1293	51
Сарненський повіт Поліського воєводства									
38.	Рафа- лівка	245	1315	626	689	79/34	838/1045	218/ 224	180
39.	Рокитно	164	1491	719	772	693/639	100/195	564/ 566	134
40.	Томаш- город	157	803	394	409	155/31	489/613	159/ 159	-

Джерело: складено на основі [16; 17].

За національним складом, малі містечка були полінаціональними. У 14 з них (Томашгород, Деражне, Сокуль, Опалін, Рахма-

нів, Бережці, Троянівка, Лішнівка, Озеряни, Нова Вижва, Грудок, Торговиця, Острожець та Лобачівка) проживали представники лише трьох національностей – українці, поляки та євреї. У 4 містечках (Гоща, Софіївка, Вишгород та Оздзютічі) проживало по 1 представнику інших національностей. У Ланівцях і Турійську по 2 представника. Межирічах і Дружкополі – 3, Свинюхах – 4, Мельниці – 5, Камінь-Каширськ – 7, Демидівка – 8, Березне – 9, Михайлівка – 10. Лише у 3 містечках (Погост-Зарічний, Рокитне та Рафалівка) чисельність представників інших національних меншин перевищувала понад 100 осіб (див. табл. 2.).

Українці становили більшість у містечках – Лішнівка (99,5%), Лобачівка (90,2%), Рахманів (88%), Бережці (82,8%), Межирічі (82,4%), Свинюхи (81,4%), Нова Вижва (80,8%), Сокуль (79,7%), Томашгород (76,3%), Троянівка (67,2%), Рафалівка (63,7%), Грудок (63,5%) та Озеряни (60,8 %), (див. табл.2.).

Євреї абсолютну більшість становили у 7 містечках – Софіївка (98,8%), Острожець (97,8%), Торговиця (97,7%), Демидівка (97%), Мельниця (96,8%), Вишгород (96,7%), Михайлівка (95,9%). Понад 70% євреїв проживало у 8 містечках – Деражне (89%), Ланівці (86,6%), Клевань (85,2%), Варковичі (80,6%) Людвипіль (73,9%), Оздзютічі (72,8%), Олександрія (72,6%), Турійськ (72%), Локачі (70,8%). У 4 містечках частка євреїв становила понад 50 % – Дружкопіль (69,4%), Мізоч (67,7%), Гоща (57,7%), Козин (51,4%). У Камінь-Каширську та Млинові чисельність євреїв наближалася до 50 % і становила 48,6% та 48,7% відповідно (див. табл.2.).

Більше 1/3 частини жителів євреї становили у містечках Рокитне (37,9%), Погост-Зарічний (36%) та Троянівка (32,7%) (див. табл. 2.).

У всіх інших малих містечках частка євреїв коливалась в межах від 5% у Лобачівці до 26% у Ківерцях.

Поляки проживали у 37 з 40 містечок, перепис не зафіксував представників цієї національності в містечках Острожець, Троянівка та Лішнівка. Леше в м-ку Рокитне кількість поляків становила 42,8%. Високий показник поляків також був зафіксований у Ківерцях (24,3%) та Млинові (19,2%) (див. табл.2.).

Майже в половину менше нараховувалося великих містечок.

Таблиця 3.

Національний склад великих-містечок (від 2000 до 4000 жителів)

	Назва населено- го пункту	К-сть будинків	К-сть жителів	В тому числі чоловіків	В тому числі жінок	З них			
						Поляки /ри- мо-католики	Українці / правосл. / греко-кат.	Євреї / іудеї	Інші н-сті
Володимирський повіт Волинського воєводства									
1.	Порицьк	341	2129	962	1167	381/ 293	599/ 629/2	1141/ 1205	8
2.	Устилуг	533	3728	1802	1926	869/ 638	357/ 367/-	2500/ 2723	2
Ковельський повіт Волинського воєводства									
3.	Маціїв	408	2977	1304	1673	220/ 214	545/ 549/-	2203/ 2206	9
4.	Ратно	348	2410	1174	1236	19/20	830/ 835/-	1553/ 1554	8
Кременецький повіт Волинського воєводства									
5.	Білозор- ка	342	2231	1091	1140	253/ 224	1113/ 1138/-	862/ 869	3
6.	Новий Почаїв	331	2317	1149	1168	46/41	1147/ 1191/-	1054/ 1083	70
7.	Шумськ	316	2345	1073	1272	1524/ 233	228/ 394/1	582/ 1717	11
Любомльський повіт Волинського воєводства									
8.	Любомль	448	3328	1565	1763	307/ 58	110/ 129/-	2901/ 3141	10
Луцький повіт Волинського воєводства									
9.	Колкі	332	2145	1011	1134	701/ 41	1396/ 1380/1	41/ 723	7
10.	Рожище	357	3263	1580	1683	299/ 203	132/ 177/-	2605/ 2686	227
11.	Торчин	485	3208	1523	1685	176/ 121	1573/ 1593/1	1444/ 1480	15
12.	Чарто- рийськ	437	2230	1068	1162	31/31	1984/ 1976/3	215/ 220	-

Пінський повіт Поліського воєводства									
13.	Серники	514	2837	1428	1409	1935/ 17	-/1883/-	871/ 937	31
Рівненський повіт Волинського воєводства									
14.	Березне	385	2494	1161	1333	94/ 86	32/42/-	2354/ 2360	14
15.	Горинь- город	349	2042	1002	1040	29/ 33	1666/ 1702/-	306/ 307	41
16.	Косто- піль	419	2990	1471	1519	390/ 333	1140/ 1230/5	1149/ 1185	311
17.	Межирічі	338	2377	1098	1279	99/ 83	525/ 547/-	1737/ 1743	16
18.	Степань	376	2513	1199	1314	52/ 44	1132/ 1144/-	1325/ 1325	4
19.	Тучин	385	2943	1405	1538	301/ 275	155/ 263/-	2157/ 2159	330
Сарненський повіт Поліського воєводства									
20.	Береж- ниця	478	2434	1191	1243	184/ 121	895/ 941/-	1348/ 1372	7
21.	Висоцьк	471	2978	1446	1532	188/ 50	1858/ 2034/-	893/ 893	39
22.	Володи- мирець	466	2935	1480	1455	193/ 185	1449/ 1486/-	1263/ 1263	33
23.	Дубро- виця	373	2694	1287	1407	78/61	80/95/-	2527/ 2536	9

Джерело: складено на основі [16; 17]

За національним складом великі містечка практично нічим не відрізнялися від інших типів містечок.

У 13 з 23 великих містечках більшість жителів становили представники єврейської національності. У 3 з них євреї становили понад 90% – Березне (94,6%), Любомль (94,3%) та Дубровиця (94,1%). У 6 великих містечках частка євреїв перевищувала 70% – Рожище (82,3%), Маціїв (74,1%), Великі Межирічі (73,3%), Тучин (73,3%), Шумськ (73,2%) та Устилуг (73%). В 4 містечках кількість євреїв перевищувала 50% – Ратно (64,4%), Порицьк (56,5%), Бережниця (56,3%), Степань (52,7%) (див. табл. 3.).

У 8 містечках частка євреїв становила понад 30% – Новий Почаїв (46,7%), Торчин (46,1%), Володимирець (43%), Костопіль (39,6%), Білозорка (38,9%), Колкі (33,7%), Серники (33%) та Висоцьк (30%) (див. табл. 3.).

Лише у Чарторийську та Гориньграді перепис 1921 р. зафіксував досить низьку частку євреїв 9,8% та 15% відповідно.

Українці проживали у всіх без винятку великих містечках. Проте, найбільша їх частка була зафіксована лише у 2 – Чарторийську та Гориньгороді, де вони становили 88,9% та 81,5% відповідно. У 3 частка українців перевищувала 60% – Серники (66,3%), Колкі (65%), Висоцьк (62,3%) та ще в 5 наближалася до 50% – Білозорка (49,8%), Новий Почаїв (49,5%), Володимирець (49,3%), Торчин (49%), та Степань (45%) (див. табл. 3.).

У містечках Бережниця, Костопіль та Ратно частка українців становила понад 30% – 36,7%, 38,1% та 34,4% відповідно. В усіх інших містечках частка українців була меншою (див. табл. 3.).

Поляки, так як і українці, і євреї проживали у всіх без винятку великих містечках, проте їхня частка залишалася доволі низькою і зазвичай не перевищувала 5%. В 9 містечках частка поляків становила понад 5% – Устилуг (17,1%), Порицьк (13,7%), Костопіль (11,1%), Білозорка (10%), Шумськ (9,9%), Тучин (9,3%), Маціїв (7,1%), Володимирець (6,3%), Рожище (6,2%) (див. табл. 3.).

В 22 з 23 великих містечках проживали представники інших національностей, проте їхня частка була доволі низькою і як правило не перевищувала 1%. Лише у 3 містечках ця кількість була вищою – Тучин 330 ос. (11,2%), Костопіль 311 ос. (10,4%) та Рожище 227 ос. (6,9%). Серед представників інших національностей, в цих містечках більшість представляли німці, у Тучині 244 ос., Костополи 222 ос. та Рожищах 185 ос. Крім того, у Тучині ще проживало 83 росіян, 2 татар та 1 литовець; у Костополи 50 росіян, 24 чехи, 12 білорусів, 2 латиша та 1 естонець; Рожищах – 13 росіян, 10 білорусів, 6 чехів, 2 татар, 1 естонець та 1 латиш [17, s. 35, 47].

Серед міст, абсолютну більшість (12 з 15) становили малі міста, 6 з них були центрами повітів. У 5 містах чисельність мешканців не досягала 5 тисяч – Горохів, Олика, Новий Вишнівець, Радзивилів та Корець. В 4 – Берестечко, Дубно, Здолбунів та Сарни – кількість мешканців становила від 5 до 10 тис. і лише у Володимирі, Кременці та Острогу проживало понад 10 тис. осіб (див. табл. 4.).

Таблиця 4.

Національний склад малих міст (від 4000 до 20000 жителів)

	Назва населеного пункту	К-сть будинків	К-сть жителів	В тому числі чоловіків	В тому числі жінок	З них			
						Поляки / римо-католики	Українці / православні / римо-католики	Євреї / їудей	Інші національності
Володимирський повіт Волинського воєводства									
1.	Володимир	1483	11 623	5628	5995	3716/ 3087	1948/ 2531/17	5603/ 5917	356
Горохівський повіт Волинського воєводства									
2.	Горохів	616	4421	2078	2343	572/ 386	1473/ 1651/-	2368/ 2377	3
Дубенський повіт Волинського воєводства									
3.	Берестечко	892	5633	2715	2918	349/ 298	3270/ 3302/-	1969/ 1975	39
4.	Дубно	875	9146	4238	4908	2329/ 1065	1455/ 2664/-	4504/ 5315	858
5.	Олика	663	4333	2098	2235	332/ 319	1872/ 1923/-	2086/ 2086	41
Кременецький повіт Волинського воєводства									
6.	Кременець	2188	16 068	7630	8438	2244/ 1433	6915/ 7984/8	6397/ 6616	512
7.	Новий Вишнівець	566	4028	1930	2098	264/ 234	941/967/-	2802/ 2825	21
8.	Радзивилів	552	4240	1970	2270	361/ 318	1671/ 1870 /10	2022/ 2036	186
Острозький повіт Волинського воєводства									
9.	Острог	1487	12 975	6086	6889	2012/ 1399	2614/ 3526/5	7646/ 7991	703
Рівненський повіт Волинського воєводства									
10.	Здолбунів	879	7279	3481	3798	2910/ 1695	2279/ 4064/15	731/ 1262	1 359

11.	Корець	606	4946	2260	2686	481/ 470	521/ 570/-	3887/ 3888	57
Сарненський повіт Поліського воєводства									
12.	Сарни	679	5931	2845	3086	1183/ 932	1341/ 2142	2792/ 2808	615

Джерело: складено на основі [16; 17].

Національний склад малих міст був типовим. Його основу становили представники єврейської, української та польської національностей.

Євреї становили більшість у 9 з 12 міст. Найбільша частка євреїв була зафіксована у Корці (78,6%) та Новому Вишнівці (70,1%). Понад 50% населення євреї становили у 4 містах – Острог (61,5%), Дубно (58,1%), Горохів (53,7%) та Володимир (50,9%). У Олиці, Радзивиліві та Сарнах частка євреїв наближалася до 50% і становила 48,1%, 48% та 47,3% відповідно. У 2 містах євреї становили трохи більше 1/3 – Кременець (41,1%) та Берестечко (35%). І лише у Здолбунові частка євреїв досягала 17,3% (див. табл. 4.).

Українці складали більшість лише в 3 містах з 12 – Берестечко (58%), Кременець (43%) та Здолбунів (31,3%). У 9 містах вони були другими за чисельністю і лише у Володимирі третіми. Понад 1/3 українці становили у містах – Олика (43,2%), Радзивилів (39,4%) та Горохів (37,3%). Більше 20% українці становили у містах – Новий Вишнівець (23,3%), Сарни (22,6%) та Остріг (20,1%). Незначна кількість українців проживала у Володимирі (16,7%), Дубно (15,9%) та Корці (10,5%) (див. табл. 4.).

Чисельність поляків у містах була невеликою. Найбільша їх частка була зафіксована у Володимирі (26,5%) та Здолбунові (23,2%). Лише у 3 містах частка поляків перевищувала 10% – Сарни (15,7%), Дубно (11,6%) та Острог (10,7%). У 7 містах частка поляків становила менше 10% – Корець (9,5%), Кременець (8,9%), Горохів (8,7%), Радзивилів (7,5%), Олика (7,3%), Новий Вишнівець (5,8%) та Берестечко (5,2%) (див. табл. 4.).

В 7 містах перепис зафіксував доволі високий показник представників інших національностей – Здолбунів 1359 ос. (18,6%), Дубно 802 ос. (8,7%), Острог 703 ос. (4,7%), Сарни 615 ос. (10,3%), Кременець 512 ос. (3,1%), Володимир 356 ос. (3%) та Радзивилів 186 ос. (4,3%) (див. табл. 4.). Серед загальної кількості представ-

ників інших національностей, які проживали в цих містах, більшість становили росіяни – Острог 614 ос. (87,3%), Володимир 297 ос. (83,4%), Дубно 618 ос. (72%), Кременець 352 ос. (68,7%), Радзивилів 120 ос. (64,5%), Сарни 308 ос. (50%) та Здолбунів 658 ос. (48,4%). Крім того у ряді міст на другому місці після росіян перебували чехи – Здолбунів 647 ос. (47,6%), Кременець 121 (23,6%) та Дубно 160 ос. (18,6%). У Сарнах проживав 231 білорус (37,5%). Також у містах проживали німці, латиші, литовці, естонці, вірмени, румуни та представники інших національностей [17, с. 1, 25, 46, 47, 61; 16, с. 43].

Результати перепису 1921 р. зафіксували на території Західної Волині і 3 міста, які мали чисельність жителів понад 20 тис. осіб (див. табл. 5.).

Таблиця 5.

Національний склад міст з чисельністю понад 20 000 жителів

Назва населеного пункту	К-сть будинків	К-сть жителів	З них				
			Поляки /римо-католики	Українці / правосл. / греко-кат.	Євреї / іудеї	Інші н-сті	
Ковельський повіт Волинського воєводства							
1.	Ковель	2129	20 818	4640/ 4000	2901/ 3957/-	12504/ 12758	773
Луцький повіт Волинського воєводства							
2.	Луцьк	1752	21 157	4613/ 3331	1378/ 2692/12	13990/ 14860	1176
Рівненський повіт Волинського воєводства							
3.	Рівне	2386	30 482	3948/ 3408	3308/ 5130/29	21 254/ 21 702	1972

За національним складом усі 3 міста були подібними. Частка євреїв у Луцьку та Рівному перевищувала 70% і становила 70,2% та 71,1% відповідно. У Ковелі частка євреїв була дещо меншою і становила 61,2% (див. табл. 5.).

На другому місці у національній структурі цих міст перебували поляки. У Ковелі їх частка досягала майже 20% і становила 19,2%. Значно нижчою була частка поляків у Луцьку та Рівному – 15,7% та 11,1% відповідно (див. табл. 5.).

Досить низькою була чисельність українців у містах двадцяти тисячниках. Найменшою була частка українців у Луцьку (6,5%). Трохи вищою у Рівному (10,8%) та Ковелі (13,9%) (див. табл. 5.).

Перепис зафіксував у цих містах і значну кількість представників інших національностей – Рівному 1972 ос. (6,4%), Луцьку 1176 ос. (5,5%) та Ковелі 725 ос. (3,7%). Абсолютну більшість з них становили росіяни, яких у Луцьку нараховувалося 811 (68,9%), Рівному – 1505 ос. (76,3%) та Ковелі 683 ос. (88,3%). Крім того, у цих містах проживали німці, чехи та білоруси, литовці та ін. Так, у Луцьку проживало 13 караїмів, а в Рівному 14 татар [17, с. 16, 35, 47].

Отже, на території Західної Волині, яка увійшла до складу новоутвореної Польщі нараховувалося 91 міське поселення, в тому числі 15 міст та 76 містечок. Національний склад переважної більшості містечок був етнічно строкатим і як мінімум формувався з представників двох національностей. Проте у переважній більшості, основу жителів міст і містечок складали представники українського, польського та єврейського народів.

Джерела та література:

1. Административно-территориальный состав СССР на 1 июля 1925 и 1 июля 1926 в сопоставлении с довоенным делением России. – М., 1926. – 231 с.

2. Документы внешней политики СССР. – М., 1959. – Т.3: 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. – 724 с.

3. Кічий С. І. Національний склад населення Західної України на початку 1930-х років / С. І. Кічий // Матеріали ХІ науков. конф. проф.-викл. складу і студ. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1994. – Ч. 2. – С. 78–80.

4. Колесник В. Народонаселення Волинського воєводства: (1921–1939 рр.) : за матеріалами переписів в сучасних українських і польських дослідженнях / В. Колесник, А. Супрунюк // Минуле і сучасне Волині.

Краєзнавство: історія, здобутки, перспективи : тези доп. і повідомл. II регіон. і VI обл. іст.-краєзн. конф. – Луцьк, 1992. – С. 119–120.

5. Кубійович В. Західні українські землі в межах Польщі 1920–1939 / В. Кубійович // Наукові праці. – Париж; Львів: Фенікс, 1996. – С. 246–265; Його ж. Етнічні меншини в Україні // Там само. – С. 374–397.

6. Кучерепа М. Етнодемографічні зміни у Волинському воєводстві 1921–1939 рр. / М. Кучерепа // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1939) : матеріали міжнар. наук. конф. – Дрогобич, 2005. – С. 19–33.

7. Литвинюк В. Зміни в соціальній і національній структурі населення Волинського воєводства у міжвоєнний період : (1921–1939 рр.) / В. Литвинюк // Наук. вісн. Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1997. – № 2 : Іст. науки. – С. 42–44.

8. Макарчук С. Західна Волинь у 20-30-х роках ХХ ст.(етносоціальні та політичні відносини в краї) / С. Макарчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2008. – Вип. 17. – С. 226-237.

9. Свинчук А. Національні меншини Волинського воєводства в період 1921–1939 рр. / А. Свинчук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – № 1 : Іст. науки. – С. 63–67.

10. Соркіна, І. М'ястэчкі Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX ст. / І. Соркіна. – Вільна: ЕГУ, 2010. – 488 с.

11. Шыбека З. Гарады Беларусі (60-я гг. XIX ст. – пачатак ХХ стагоддзяў) / З. Шыбека. – Мінск: Бел. навука, 1997. – 320 с.

12. Dziennik Urzędowy Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich. – Warszawa, 1919. – № 7. – poz. 460.

13. Dziennik Urzędowy Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich. – Warszawa, 1919. – № 32. – poz. 345.

14. Gawryszewski A. Ludność Polski w XX wieku. / A. Gawryszewski /. – Warszawa, 2005. – 621 s.

15. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921-1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Mędrzecki. – Warszawa, 1988. – 203 s.

16. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie Pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Poleskie. – Warszawa, 1924. – T. VIII. – 95 s.

17. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie Pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1923. – T. IX. – 84 s.